УДК 37.013.77
DOI: 10.15587/2519-4984.2025.327114

ФОРМУВАННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

А. В. Кочубей, В. А. Сокаль, С. С. Якубовська

The article considers the problem of professional responsibility and behavior of a teacher in wartime, the development of deontological culture of higher education students, which is due to the growing requirements for the level of general cultural and special training of graduates of higher education institutions of Ukraine with well-formed universal human and professional ethical values in the difficult socio-political conditions that have developed in Ukraine.
The use of the deontological aspect in the process of professional training of a future teacher is justified, due to the high role of his/her pedagogical work, the need for constant interaction between participants in the pedagogical process.
The importance of understanding the duty of a teacher is revealed, which becomes especially significant in wartime, since the future of students depends on it.
The correlation of the substantive component of the value content of deontological culture with the personal orientation of a person in the manifestation of universal human culture, culture of speech, communication, emotional and sensory perception of reality is clarified.
The importance of the teacher's deontological readiness as a state of consciousness of the teacher, the presence of certain competencies that meet the requirements of pedagogical deontology, the integration characteristics of the teacher's personality with the appropriate scientific-theoretical, methodological and psychological-pedagogical training, professional skills and professionally significant personal qualities is emphasized.
The features of the formation of the deontological culture of future pedagogical workers in war conditions are determined in accordance with the principle of integration of deontological and psychological competencies.
The ways of forming and developing the deontological culture of future pedagogical workers in difficult socio-political conditions are outlined.
Keywords: *deontological culture, deontological competence, psychological competence, deontological readiness*

How to cite:
Kochubei, A., Sokal, V., Yakubovska, S. (2025). Formation of deontological culture in future educational workers in war conditions. ScienceRise: Pedagogical Education, 1 (62), 31–35. http://doi.org/10.15587/2519-4984.2025.327114

© The Author(s) 2025
This is an open access article under the Creative Commons CC BY license

1. Вступ

Важливим завданням педагогічної деонтології стає вирішення проблеми професійної відповідальності та поведінки педагога в умовах сучасного життя та, на жаль, війни. Забезпечення наукового обґрунтування значущості формування деонтологічної складової у системі підготовки сучасного педагога, оновлення змісту та методів виховного впливу на майбутніх фахівців спонукають до розгляду актуальних завдань гуманізації та демократизації суспільства, зокрема, необхідності забезпечення сталого та належного розвитку соціуму в умовах дії правового режиму воєнного стану, що значним чином детермінує важливість та значення формування і розвитку деонтологічних компетентностей здобувачів вищої освіти українських ЗВО.

2. Літературний огляд

Теоретико-методологічні та організаційно-практичні аспекти деонтологічних компетентностей здобувачів вищої освіти окреслені в працях українських науковців. М. П. Васильєва вивчала особливості деонтологічної підготовки майбутнього представника педагогічної діяльності [1]. О. В. Волошина, В. І. Андрєєва досліджували деонтологічну культуру як складову професійної готовності вчителя [2]. Галина Шкляєва розглядала актуальні питання виховання деонтологічної культури у процесі підготовки сучасних педагогів [3]. Організаційно-педагогічним аспектам формування професійної та загальної етики, необхідності підтримання психічного здоров'я здобувачів освіти присвячені праці Ірини Костирі [4]. Аналіз розвитку професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін здійснив А. А. Каленський [5]. Шляхи формування деонтологічно-професійної культури майбутніх учителів, як фундаментальної передумови становлення їх професійної ідентичності, окреслили Н. В. Савінова та К. М. Кутержинська [6]. С. С. Хлєстова зосередила увагу на ресурсах соціально-виховної роботи закладу вищої освіти з позиції їхнього впливу на розвиток у студентів деонтологічної культури [7]. Роль педаго-

гічної деонтології у професійній діяльності викладача вищого військового навчального закладу досліджувала М. В. Кас'ян [8]. Міждисциплінарний підхід до формування деонтологічної компетентності майбутнього соціального педагога обґрунтувала в своїх працях Оксана Михайленко [9].

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження показав, що деонтологія, як міждисциплінарна наука, розглядає питання професійного обов'язку та відповідальної поведінки у суб'єкт-суб'єктних відносинах. Сучасні науковці приділяють значну увагу саме особистісним якостям майбутнього педагога, його ціннісним характеристикам і можливостям працювати у складних соціально-політичних умовах війни.

Але, не дивлячись на те, що проблемі розвитку морально-психологічних властивостей майбутніх педагогів присвячено багато праць, вона є актуальною і потребує дослідження, зокрема, особливостей формування деонтологічної компетентності в умовах війни.

3. Мета та задачі дослідження

Мета статті полягає у визначенні особливостей формування деонтологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників в умовах війни.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

1. Здійснити теоретико-методичний аналіз проблеми формування деонтологічної культури студентів ЗВО педагогічних спеціальностей.

2. Виокремити особливості формування деонтологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників в умовах війни.

3. Окреслити шляхи формування і розвитку деонтологічної компетентності майбутніх педагогічних працівників в умовах війни.

4. Матеріали та методи

Для пошуку джерел інформації дослідження були використані різноманітні ресурси: наукові бази даних Web of Science, Scopus та інші, що надають доступ до великої кількості академічних статей і досліджень; електронні репозиторії (Електронна бібліотека НАПН України) закладів вищої освіти та наукових установ, де зберігаються автореферати дисертацій, наукові публікації та інші наукові роботи (Наукова бібліотека НУВГП, Освіта.UA; Вища освіта).

Ключові слова, що використовувались для пошуку: деонтологічна культура, деонтологічна компетенція, психологічна компетенція, деонтологічна готовність.

З метою визначення стану розвитку деонтологічної культури у майбутніх педагогічних працівників було проведене дослідження рівня сформованості професійної етики у магістрів педагогічних спеціальностей НУВГП (спеціальність «Освітні, педагогічні науки», освітня програма «Соціально-виховна робота з дітьми та молоддю», спеціальність 014 Середня освіта. Предметна спеціальність: 014.03 Середня освіта, освітня програма Історія та громадянська освіта). В дослідженні брали участь 10 здобувачів освіти.

Для визначення стану розвитку деонтологічної культури у майбутніх педагогічних працівників було отримано інформовану згоду учасників наукового педагогічного дослідження до моменту включення учасника у дослідження.

5. Результати дослідження та їх обговорення

5. 1. Теоретичний аспект

Актуальність формування та розвитку деонтологічної культури здобувачів вищої освіти обумовлена зростаючими вимогами до рівня загальнокультурної та спеціальної підготовки випускників ЗВО України з міцно сформованими загальнолюдськими та професійними етичними цінностями у важких суспільно-політичних умовах, що склалися в Україні.

Використання деонтологічного аспекту в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя зумовлене високою роллю його педагогічної праці, необхідністю постійної взаємодії між учасниками педагогічного процесу, в якому дотримання обов'язку педагогом стає особливо значущим, оскільки від цього залежить майбутнє вихованців [1].

Поняття "деонтологічна культура" охоплює повний змістовий спектр понять "деонтологія" та "культура" та є новим якісним утворенням, яке не лише відображає цінності у їх "людському вимірі", а й зумовлює їх "діяльне освоєння", реалізацію цього виміру на всіх рівнях організації та соціального самовияву.

При цьому деонтологічну культуру визначено як одну з найбільш важливих складових професійної культури особистості, а деонтологічну культуру студента розглянуто як сукупність духовно-інтелектуальних, емоційно-ціннісних і професійно-етичних якостей особистості, що визначають етичну та культурну значущість її життєдіяльності. Формування деонтологічної культури студентів – це процес поступового вироблення інтелектуальних, емоційно-ціннісних та операційних якостей в структурі особистості майбутніх фахівців [7].

В умовах жорстокої агресії проти українського народу питання підготовки сучасних педагогів набуває особливого значення. Педагог – це людина, яка несе загальнолюдські цінності у суспільство, персонально відповідає за зміст норм і ціннісних орієнтацій підростаючого покоління. У цьому контексті співвідносимо змістовну складову ціннісного контенту деонтологічної культури з особистісною спрямованістю людини, яка виявляється у загальнолюдській культурі, культурі мовлення, спілкування, емоційного та чуттєвого сприйняття дійсності. Саме повага та доброзичливе ставлення до тих, хто нас оточує, характеризують гуманного педагога, який відповідає за власні дії та вчинки, поважає думку інших і вимогливо ставиться до самого себе, а саме, є відданим педагогічній професії, працелюбним, здатним до взаємодопомоги, гуманним і демократичним у прийнятті рішень. Цього вимагає сучасна освіта, наша незалежна Україна, яка переживає складні часи та величезні труднощі на шляху становлення вільного демократичного суспільства [3].

Дослідниці О. В. Волошина та В. І. Андрєєва визначають деонтологічну готовність педагога як стан свідомості вчителя, наявність певних компетенцій, які відповідають вимогам педагогічної деонтології, інтеграційна характеристика особистості педаго-

га, яка включає науково теоретичну, методичну та психолого-педагогічну підготовку, а також професійні вміння та професійно значущі якості особистості, а також вважають, що однією з установок деонтологічної самосвідомості педагога є установка на формування педагогічної культури, яка передбачає віру в принцип "Не нашкодь психічному, фізичному здоров'ю учня!" [2].

В сучасних умовах ця установка набуває особливого змісту – передбачає оволодіння знаннями і навичками ментального здоров'я, розвиток психологічної стійкості (витривалості, резилієнтності) як здатності проходити крізь життєві випробування, зберігаючи при цьому психічне здоров'я, особистісну цілісність, яка так потрібна нам для того, щоб долати стреси та випробування, пов'язаними з жахіттям війни [10].

Таким чином, враховуючи сучасний стан українського суспільства, перед педагогом постають нові завдання і суспільні виклики; те, що вчора здавалось зрозумілим, сьогодні потребує пояснення та нового осмислення. Проте, загальнолюдські цінності, що лежать в основі людської моралі та виявляються у гармонії поведінки та слова, внутрішній і зовнішній культурі особистості, залишаються незмінними. Деонтологічні аспекти підготовки сучасних педагогів передбачають здатність відчувати реальну ситуацію, вміння розуміти та поважати думку іншого, не спричиняти йому душевних страждань, підтримувати гідність кожної особистості [3].

Важливими аспектами деонтологічної складової здобувачів вищої освіти є їх здатність співчувати один одному, налагоджувати належну комунікацію, а також проявляти свою співучасть щодо певних питань їх діяльності й мати активну життєву позицію. Багато з них мають родичів та друзів, які перебувають у рядах Збройних Сил України, і це створює додаткові негативні емоції, а саме: страх та тривогу за близьких людей.

Студенти можуть потребувати підтримки від своїх рідних та близьких, а також від викладачів та університетської спільноти. Важливо створити сприятливе середовище для студентів, що допоможе їм зберегти позитивний психічний стан. Студенти, які повертаються з зони конфлікту, можуть потребувати додаткової психологічної підтримки для того, щоб адаптуватися до звичного життя та навчання. Це може включати допомогу у вирішенні посттравматичних розладів, знятті втоми та стресу, та допомогу відновитися після травм та фізичного або емоційного перевантаження. Важливо створити умови, що допоможуть здобувачам зрозуміти свої емоції та переживання, а також знайти шляхи їхнього подолання.

5. 2. Емпіричний аспект

Узагальнення даних констатувального етапу експерименту дозволило засвідчити, що у частини студентів (30 %) показники деонтологічної культури сформовані на репродуктивному рівні; 40 % студентів досягли лише адаптаційного рівня; 30 % студентів продемонстрували конструктивний рівень сформованості показників деонтологічної культури.

Результати дослідження засвідчили, що рівень сформованості професійної етики є недостатнім, адже студенти здобувають другий (магістерський) рівень, отже, на заняттях приділялося недостатньо уваги формуванню загальної етики, яка, на нашу думку, є базисом для формування професійної етики майбутнього педагогічного працівника.

З метою корекції та модернізації змісту навчального процесу в контексті формування деонтологічної культури майбутніх фахівців були удосконалені освітні компоненти шляхом доповнення навчального матеріалу щодо деонтологічної культури здобувачів магістерського освітнього рівня. Психологічна компетенція удосконалювалася в процесі участі студентів в заходах, що систематично проводяться на кафедрі суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне) в межах роботи простору психологічного розвитку.

Контрольні результати після проведеної експериментальної роботи засвідчили, що магістри підвищили свій рівень деонтологічної культури до адаптаційного (60 %) та конструктивного (40 %).

Отже, можемо зробити висновок, що зрушення в результатах довели дієвість розроблених заходів та можливість широкого їх використання для формування деонтологічної культури у респондентів.

Щодо обмеження дослідження, то вибірка потребує більшого розміру для знаходження значущих зв'язків, перспективами подальших досліджень є педагогічні умови формування психологічної стійкості педагога як складової деонтологічної культури в умовах війни.

6. Висновки

1. Теоретико-методичний аналіз проблеми формування деонтологічної культури студентів ЗВО педагогічних спеціальностей засвідчив, що потреба розвитку деонтологічної культури у майбутніх педагогічних працівників зумовлена сучасними умовами, зокрема, війною, та потребує удосконалення етичної підготовки магістрів педагогічних спеціальностей як морально-етичної основи їхньої професійної самоактуалізації в умовах складних соціально-економічних трансформацій в українському суспільстві.

2. Результати проведеного дослідження дозволили виокремити особливості розвитку деонтологічної культури майбутніх педагогічних працівників в умовах війни, а саме, інтеграцію деонтологічної і психологічної компетентностей (оволодіння знаннями і навичками ментального здоров'я, розвиток психологічної стійкості як здатності проходити крізь життєві випробування, збереження психічного здоров'я, особистісної цілісності для подолання стресу в умовах війни, вміння відчувати реальну ситуацію, розуміти та поважати думку іншого, підтримувати гідність кожної особистості).

3. Шляхами формування і розвитку деонтологічної культури майбутніх педагогічних працівників в умовах війни є орієнтація підготовки майбутніх педагогічних працівників на національні, загальнолюдські, гуманістичні, культурні, етичні, моральні, професійні цінності, що має відображатися у відповідних освітніх компонентах, а також в розробленні і впровадженні у

виховний позааудиторний процес заходів, які б враховували проблемні питання професійно-педагогічної етики та психологічної підготовки викладачів для роботи зі студентами в умовах війни.

Конфлікт інтересів

Автори декларують, що не мають конфлікту інтересів стосовно даного дослідження, в тому числі фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в даній статті.

Фінансування

Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних

Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання засобів штучного інтелекту

Автори підтверджують, що не використовували технології штучного інтелекту при створенні представленої роботи.

Література

1. Васильєва, М. П. (2011). Деонтологічний компонент підготовки сучасного педагога в умовах вищого навчального закладу. Вісник дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «педагогіка і психологія», 2 (2), 14–20. Available at: https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2011/2/4.pdf

2. Волошина, О. В., Андрєєва, В. І. (2022). Деонтологічна культура як складова професійної готовності вчителя. Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems, 52, 11–15. Available at: https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5251

3. Шкляєва, Г. (2022). Деонтологічна складова підготовки сучасного педагога. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету, 3, 134–140. https://doi.org/10.31499/2307-4906.3.2022.266746

4. Костиря, І. В., Косс, А. М. (2022). Організаційно-педагогічні аспекти формування професійної та загальної етики. Теорія і практика управління соціальними системами, 1, 84–99. https://doi.org/10.20998/2078-7782.2022.1.07

5. Каленський, А. А. (2016). Розвиток професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін. Київ: ЦП "Компринт", 424. Available at: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721219/

6. Савінова, Н. В., Кутержинська, К. М. (2023). Аналітичний контент формувального наративу деонтологічно-професійної культури майбутніх учителів-логопедів. Науковий журнал Хортицької національної академії, 1 (8). Available at: https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/files/article/view/10

7. Хлєстова С. С. (2011). Формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів у процесі соціально-виховної роботи [Дис. … кандидата наук]. Availave at: https://uacademic.info/ua/document/0411U001782

8. Кас'ян, М. В. (2024). Роль педагогічної деонтології у професійній діяльності викладача вищого військового навчального закладу Матеріали конференцій МЦНД, 189–191. Available at: https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conferenceproceeding/article/view/619/621

9. Михайленко, О. (2024). Деонтологічна компетентність майбутнього соціального педагога: міждисциплінарний підхід. Соціальна робота: виклики сьогодення. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 55–61.

10. Наталія, Ж., Тетяна, Ш. (2022). Формування психологічної стійкості студентів ЗВО під час війни. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки, 14, 3–14. https://doi.org/10.30970/PS.2022.14.1

Received 14.01.2025
Received in revised form 12.02.2025
Accepted 20.02.2025
Published 27.02.2025

Алла Володимирівна Кочубей, кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра суспільних дисциплін, Національний університет водного господарства та природокористування, вул. Соборна , 11, м. Рівне, Україна, 33028
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6425-5411

Валентина Анатоліївна Сокаль, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри, кафедра суспільних дисциплін, Національний університет водного господарства та природокористування, вул. Соборна, 11, м. Рівне, Україна, 33028
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0243-4542

Світлана Святославівна Якубовська *, кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра суспільних дисциплін, Національний університет водного господарства та природокористування, вул. Соборна , 11, м. Рівне, Україна, 33028
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7634-8164

***Corresponding author:** *Svitlana Yakubovska, e-mail: s.s.yakubovska@nuwm.edu.ua*